

*Skarbczyk
terapeutów
Snoezelen
w Specjalnym
Ośrodku
Szkolno–
Wychowawczym
w Sanoku*

Opracowanie:
mgr Barbara Wojtowicz
mgr Katarzyna Rudy

Sanok, 2013r.

Spis treści:

1. Trochę teorii.
2. Cele terapeutyczne
3. Zasady korzystania z Sali
4. Wskazania dla terapeuty.
5. Co stymulujemy?
6. Wyposażenie Sali Doświadczania Świata
7. W jaki sposób wykorzystujemy elementy wyposażenia sali do terapii i relaksacji?
8. Propozycje zabaw
9. Aneks - plan pracy (dziennik), karty rewalidacji indywidualnej (na różnych poziomach)

1. Trochę teorii

Każdy zdrowy człowiek ma możliwość odbierania bogactwa wrażeń jakie dostarcza mu natura. Wrażenia odbieramy uruchamiając wiele zmysłów. Spacer, wycieczki, szum morza i wiatru, śpiew ptaków - obcowanie z naturą sprawiają że czujemy się tak dobrze. Już od dawna natura uznawana jest za najlepszą formę psychoterapii.

Dla wielu ludzi bogactwo natury nie jest dostępne w każdym momencie. Często ludzie ci nie zdają sobie sprawy, że świat, przyroda jest tak piękna. Brak bodźców i możliwości poruszania z uwagi na niepełnosprawność ogranicza ich motywację do jakiegokolwiek z działań, ogranicza też wiedzę o samym sobie i otaczającym świecie. Można to zmienić stwarzając im warunki do poznawania, rozwoju, komunikacji. Jednym z tego typu rozwiązań dostarczającym wielu wrażeń nawiązujących do naturalnego środowiska, jest SALA DOŚWIADCZANIA ŚWIATA.

Sala Doświadczania Świata to specjalnie wyodrębnione pomieszczenie, wyposażone w różnorodne urządzenia stymulujące rozwój zmysłów. Głównym celem organizowania tego typu sal jest stwarzanie możliwości odbierania nowych bodźców, wzbogacanie doświadczeń oraz miłe spędzanie czasu w atmosferze pełnej relaksu przez osoby z wieloraką niepełnosprawnością.

Wyposażenie Sali można podzielić na kilka grup, zależnie od rodzaju zmysłu na który oddziałują. Są to elementy do stymulacji: równowagi, dotyku, wzroku, węchu, słuchu. Wiele z elementów jednocześnie oddziałuje na kilka zmysłów dochodzi wówczas do tzw. Integracji sensorycznej.

2. Cele terapeutyczne realizowane w Sali:

- sala stanowi urozmaiconą, ciekawą formę spędzania wolnego czasu
- wprowadza uczestników w stan relaksacji i odpoczynku

- zwiększa aktywność i motywację do poznawania
- zwiększa chęć do nawiązywania kontaktu
- wywołuje zadowolenie i poczucie bezpieczeństwa, ułatwia pokonywanie lęku
- zwiększa ofertę poznawania nowych bodźców
- zwiększa wrażliwość
- zwiększa bazę doświadczeń
- rozwija zainteresowania, oraz procesy poznawcze
- poprawia orientację w schemacie ciała oraz w przestrzeni
- motywuje do podejmowania aktywności
- nabieranie świadomości istnienia

3. Podstawowe zasady korzystania z Sali

Korzystając z Sali należy pamiętać o następujących założeniach:

- wytworzeniu właściwej atmosfery - atmosferę sali tworzą przede wszystkim światło i tło dźwiękowe. Oznacza to, że należy stworzyć łagodne przytłumione oświetlenie i zaproponować spokojną muzykę w tle;
- własnej decyzji dziecka - wybór aktywności zależy nie od nas, opiekunów, lecz od odwiedzających. Wprawdzie snudzujemy razem, ale wybór rodzaju aktywności zależy od naszego podopiecznego. Nie istnieje określony czas przebywania w sali, najczęściej jest to około 25 do 40 minut. W tym wypadku nasi podopieczni pokazują nam jak długo chcą korzystać z sali;
- własnym tempie- odwiedzający salę musi mieć czas na przyjęcie bodźców, postrzeganie, zdobywanie doświadczeń. Ważne jest, aby opiekunowie byli cierpliwi i nie narzucali własnego tempa terapii;
- powtarzalności - niepełnosprawni, aby zrozumieć, czy zapamiętać bodźce, którym jest poddawany wymaga częstych powtórek tych samych sytuacji;

- właściwym nastawieniu - ważne są tu uczucia osobiste takie jak: przyjaźń, serdeczność, sympatia, wywierają one wpływ na cierpliwość, która w życiu ciężko upośledzonych jest niezbędna.

4. Wskazania dla terapeuty.

- uczestniczenie w zajęciach jest dobrowolne
- nawiąż kontakt z każdym dzieckiem
- bierz udział we wszystkich ćwiczeniach
- zauważaj i stymuluj aktywność dziecka
- nie krytykuj dziecka
- unikaj stwarzania sytuacji rywalizacyjnych
- daj się dziecku oswoić ze sprzętem
- zaczynaj od ćwiczeń prostych, stopniowo je utrudniając
- miej zawsze na uwadze samopoczucie dziecka
- ucz dziecko zarówno używania siły, jak i zachowania delikatności i opiekuńczości
- zaplanuj początek zajęć tak, aby zawierał propozycje ćwiczeń – spotkań dających poczucie bezpieczeństwa, oparcia i bliskiego kontaktu
- na zakończenie zajęć zaproponuj zajęcia wyciszające, uspokajające.

5. Co stymulujemy? (co możemy rozwijać, kształtować i doskonalić dzięki tej sali):

POZNANIE I PERCEPCJA:

•**Dotyk** – gromadzenie nowych doświadczeń, poprawa precyzji ruchowej, rozwijanie wrażliwości dotykowej, rozwój aktywności ruchowej,

poprawa somatognozji, mobilizowanie podejmowania aktywności ruchowej, obudzenie ciekawości, radości eksperymentowania.

•**Słuch** - poszerzenia zasobu doświadczeń w zakresie percepcji słuchowej, usprawnienie koncentracji na bodźcach słuchowych, zmniejszenie lęku przed dźwiękami, usprawnianie umiejętności różnicowania dźwięków otoczenia i mowy, rozwijanie pamięci słuchowej, analizy i syntezy słuchowej, koordynacji słuchowo – ruchowej i słuchowo – wzrokowej, reagowanie na różne bodźce słuchowe, doświadczanie pojęć: „cicho”, „głośno”.

•**Wzrok** - rozwijanie spostrzegawczości wzrokowej, kierunkowości spostrzegania (fiksacja, skokowość, rotacja), pamięci wzrokowej, analizy i syntezy wzrokowej.

•**Węch** – gromadzenie doświadczeń węchowych, budowanie wiedzy na temat otaczającego świata, kojarzenie zapachu z sytuacjami, nauka lokalizacji zapachu, rozwijanie pamięci zapachowej.

RÓWNOWAGA – normalizacja napięcia mięśniowego, rozwijanie orientacji w schemacie ciała i przestrzeni, poprawienie koncentracji uwagi, wzbogacenie aktywności.

RELAKSACJA CZYNNA - odczuwanie przyjemności z relaksu i odpoczynku, wywołanie uczucia zadowolenia, spokoju, bezpieczeństwa. Wyciszenie przykrych stanów emocjonalnych dziecka. Redukcja stresów i napięć nerwowych. Rozwijanie procesów poznawczych, zwiększanie bazy doświadczeń – nowych bodźców, wrażliwości i subtelności. Pobudzenie umysłu do większej aktywności.

6. Wyposażenie Sali Doświadczania Świata

Kolumny wodne – urządzenie dostarczające miłych wrażeń wzrokowych. Dziecko wpatrując się w kolumny uczy się koncentrować wzrok, odpręża się, relaksuje i wycisza.

Światłowody – dostarczają wyjątkowo silnych wrażeń wzrokowych, można je poznawać nie tylko wzrokowo ale również dotykowo. Można się nimi bawić poprzez ich dotykanie, głaskanie, opłatanie całego ciała lub wybranych części ciała. Służą one przede wszystkim poprawie celowości i precyzji ruchów, lepszej aktywności i motywacji do działania.

Łóżko wodne – pozwala na wykonywanie ruchów oraz odczuwanie własnego ciała, odczuwania kontrastu temperatury. Kołysanie rozluźnia stawy i mięśnie szkieletowe. Nawet niewielkie poruszenie się zmienia sytuację, powodując lekkie wibracje. Dodatkowym efektem jest zawieszenie nad łóżkiem rozmaitych obiektów na które można patrzeć. Powinny to być przedmioty o różnej barwie i wielkości.

Tablica świetlna - jest to specjalna tablica, która wspomaga koncentrację wzrokową, służy do stymulacji wzrokowej, ćwiczenia koordynacji wzrokowo – ruchowej, dziecko ma poczucie sprawstwa, uczy się związku swojego ruchu – dotknięcie z włączeniem światła, pozwala na lokalizowanie źródła światła, służy do rozwijania spostrzegawczości wzrokowej. Wyzwała aktywność sprawczą i poznawczą u osób z niepełnosprawnością umysłową.

Projektor i tarcze żelowe – służą do stymulacji wzrokowej, rozwijają spostrzegawczość wzrokową, wodzenie wzrokiem, ułatwiają relaksację. W zależności od użytych kolorów mogą pobudzać lub uspokajać obserwatora. Projektor możemy ukierunkować na ścianę, ekran lub na ciało dziecka.

Lampy ultrafioletowe - służą do stymulacji wzrokowej, silnie wydobywają obiekt z tła, ułatwiają koncentrację wzroku na podświetlonym przedmiocie, szczególnie przydatne do pracy z osobami mającymi trudność z utrzymaniem spojrzenia na konkretnym przedmiocie. Pomagają ćwiczyć fiksację wzroku, wodzenie wzrokiem za przedmiotem.

Materiały świecące – tkaniny, włóczki, pałeczki, węże gumowe, groszki i farby możemy wykorzystywać podczas zajęć do stymulacji wzroku, a także w celu rozwijania somatognozji – aby uwydatnić konkretne części ciała dziecka.

Zestaw do aromaterapii – olejki stosujemy wkraplając kilka kropli do gąbki dyfuzora zapachów. Osoby z epilepsją powinny unikać zapachu: hyzopu, kopru i rozmarynu.

7. W jaki sposób wykorzystujemy elementy wyposażenia sali do terapii i relaksacji?

STYMULACJA DOTYKOWA:

◆ Dotykane materiałów o różnej strukturze i fakturze (np. ściana dotykowa), manipulowanie różnymi przedmiotami (np. skrzynka do manipulacji), masaże (np. zabawy w materiałach sypkich i cieczach), odczuwanie wibracji (dotykane kolumny wodnej), formowanie (z gliny, modeliny, masy solnej), odczuwanie ciepła (dotykane końcówki światłowodów), odczuwanie drgań kolumny wodnej.

STYMULACJA SŁUCHOWA:

◆ Słuchanie muzyki relaksacyjnej z nagrałymi odgłosami przyrody (szum morza, wiatru, lasu, śpiew ptaków, itp.), słuchanie nasilających się odgłosów (łączenie z obrazem, zapachem), gra na instrumentach, rozpoznawanie dźwięków (np. wydawanych przez instrumenty czy przedmioty), reagowanie ruchem na umówione sygnały, pobudzanie lub wyciszanie muzyką. Wsłuchiwanie się w odgłosy kolumny wodnej.

WZROK :

◆ Obserwacja: w lustrze własnego ciała (opleczonego włóknami światłowodów), kolumny wodnej (kolor i ruch wody), lustrzanej kuli, obrazów z projektora, wodospadu światłowodowego. Efekty można wzmocnić dodając do obrazu muzykę. Naśladowanie ruchu dorosłego człowieka. Obserwacja różnego rodzaju efektów świetlnych. Oglądanie filmów i przeźroczy. Obserwacja przedmiotów w świetle lampy UV.

WECH:

◆ Masaż, inhalacje i wdychanie. Pobudzanie, orzeźwianie, uspokajanie, odświeżanie zapachami emitowanymi przez emiter zapachowy lub kominek. Wykorzystanie naturalnych zapachów do stymulacji (wąchanie siana, herbat zapachowych, liści, kwiatów, itp.)

RÓWNOWAGA :

◆ Rozwijanie zmysłu równowagi przez odczuwanie własnego ciała w czasie stymulacji na łóżku wodnym (dodatkowe efekty – wibracje, fale, ciepło), łączenie z elementami do obserwacji i manipulacji (sznury, lustro, zabawki...).

RELAKSACJA CZYNNNA:

◆ Wyciszanie grupy – stwarzanie odpowiednich nastrojów poprzez słuchanie muzyki relaksacyjnej, obserwacja obrazów (filmy, przeźrocza, obrazy z projektora), emisja zapachów. Słuchanie bajek w odpowiednio zaciemnionej sali z delikatnym podkładem muzycznym, obserwowanie efektów świetlnych.

8. Propozycje zabaw.

Projektor kolorów i obrazów.

- „Ruchomy obraz”- koncentrowanie uwagi dziecka na poruszającym się na ścianie obrazie
- „Cień”- obserwowanie własnego cienia na oświetlonej projektorem ścianie
- „Baju, baju” – na podstawie obrazu wspólne wymyślanie, tworzenie opowiadania, bajki

Lampa UV z elementami świetlnymi.

- „Rączki”- skupianie uwagi dziecka na swobodnych ruchach własnych dłoni z założonymi na nie białymi rękawiczkami
- „Zaplatamy warkocz”- zabawa dla dzieci o większej sprawności manualnej polegająca na zaplataniu świecących wężyków w warkocz
- „Pada śnieg”- zachęcanie dziecka do obserwowania spadających z góry małych, białych karteczek (świecących pod wpływem lampy) i ukierunkowania na nie wydechu
- „Mumia”- oplatanie ciała dziecka białym papierem toaletowym

Światłowody.

- „Jaki to kolor”- koncentrowanie uwagi dziecka na zmieniających się kolorach (nazywanie ich)
- „Świetlna kurtyna”- powolne opuszczanie uniesionych nad dzieckiem światłowodów (stymulowanie wzroku)
- „Światła w górę”- zachęcanie dziecka do dotykania światłowodów, przesuwania po nich dłoni, chwytania i unoszenia w górę
- „Zabawa w chowanego”- wplatanie między wiązki światłowodów materiałów o różnej fakturze (grzechotki, gąbki, szczoteczki), wyciąganie przez dziecko zaplatanych elementów (stymulowanie dotyku)
- „Świetlne wzory”- zachęcanie dziecka do chwytania światłowodów, wprawiania w ruch, układania z nich różnych wzorów, zaplatania

Temat: Integracja wrażeń zmysłowych z wykorzystaniem elementów Sali Doświadczania Świata.

1. Wprowadzenie podopiecznych na salę. Wprowadzenie w świat bajki:

Kolorowy świat

Po niebie płyną chmurki (niebieski kolor w kolumnie)

Zza chmurek wychodzi śliczne słoneczko (przyświecenie latarką kuli lustrzanej, zmiana koloru wody w kolumnie na żółty)

Wieje delikatny wietrzyk (wachlowanie lub powiew powietrza z aromatyzera)

Nagle zerwał się straszny wiatr i nasze słoneczko zaczęło uciekać, chować się za chmurki (łapiemy słoneczko (światelko) na tablicy świetlnej)

Niestety wiatr był silniejszy i przywiał ze sobą deszcz (rozpylanie wody)

Więc musimy schować się przed deszczem(kucamy, przykrywamy się miękkim materiałem)

Ale cóż to! po deszczu znowu wyszło słońko a na niebie pojawiła się piękna, kolorowa tęcza (reflektor oświetlający kulę lustrzaną, oglądanie kolorowych refleksów na ścianach)

Wychodzimy więc na spacer, skaczemy przez kałuże z kamyka na kamyk (elementy ścieżki czuciowej) i szukamy pierwszych wiosennych kwiatów

Kwiatuszki są takie malusieńkie, wystawiają listeczki, główki i pięknie się rozkwitają (wskazujemy ruchy). Och! jak nasze kwiatuszki pachną my też chcemy pachnieć wiosną (masażyk dłoni z olejkami zapachowymi)

Cieszymy się bardzo że już idzie do nas wiosna; bawimy się razem, skaczemy, turlamy się po łące (zabawy na łóżku wodnym – chodzenie, turlanie, czołganie; łóżko może być oświetlone tarczą z kwiatami w projektorze)

Zmęczeni po zabawie wracamy do domu i odpoczywamy (relaks przy muzyce, leżenie na łóżku wodnym)

2. Zakończenie – powoli wyłączamy wszystkie światła, ściszymy muzykę; pozwalamy podopiecznym wyciszyć się i odpocząć.

Temat: Bogacenie doświadczeń wzrokowych przez zabawy z elementami świetlnymi (głębsza niepełnosprawność)

Kierowanie ręki dziecka w stronę bodźca świetlnego znajdującego się w zasięgu jego ręki:

-postrzeganie płomienia świecy i wyciąganie ręki w jego stronę (odczuwanie ciepła)

-naśladowanie dmuchania świecy (obserwowanie zmieniającego się płomienia)

-kierowanie wzroku na zmieniające się kolory światełek w wężu świecącym, dotykanie węża, chwytanie, podnoszenie i puszczenie go (nazywamy głośno bodziec i aktywną część ciała)

Kierowanie ręki dziecka w stronę przedmiotów świecących przy lampie UV:

-prowadzenie ręki dziecka w stronę wężyków fluorescencyjnych i chwytanie ich

-wymachiwanie wężykami przed lustrem

-prowadzenie ręki dziecka w stronę zabawek przytulank, zachęcenie do uchwycenia ich i włożenia do skrzyni

-zabawa piłką-turlanie jej przed siebie i do n-la

-kierowanie wzroku dziecka i jego ręki w stronę barwnych plam pojawiających się na ścianie emitowanych przez projektor Solar (dorosły wspomaga pracę ręki dziecka podczas każdej zabawy).

-patrzanie relaksacyjne na plamy barwne pojawiające się na ciele dziecka (zajęcie przed lustrem).

Temat: Wrażenia zmysłowe podczas wiosennego spaceru.

1. Wprowadzenie – włączenie piosenki o tematyce wiosennej lub nucenie piosenki (w tle delikatna muzyka z odgłosami budzącej się do życia przyrody).
2. Wiosenny spacer – po różnych fakturach, elementach „ścieżki czuciowej”
3. Zrobiło się jaśniej – doświadczanie efektów kuli lustrzanej-promyki wiosennego słońca (podświetlanie kuli latarką)
4. Zrobiło się cieplej – doświadczanie zmienności temperatury (dotykanie kaloryfera, łożka wodnego, butelki z ciepłą i zimną wodą)
5. Wiosenne zapachy – zapalenie świeczki, włączenie aromatyzera, masażyki olejkami
6. Wiosenne kolory – wpatrywanie się w kolor zielony w kolumnie wodnej, dotykanie kolumny, relaks i wyciszenie. Zakończenie.

Temat: Wzbogacanie doświadczeń zmysłowych w zakresie percepcji wzrokowej i dotykowej

Ćwiczenia przed lustrem- pytamy dziecka: gdzie jest twoja noga, ręka, głowa (dotykamy wszystkich części ciała do lustra). Robimy różne miny przed lustrem, np. nadymamy policzki, mrużymy oczy, wyjmujemy język, stykamy się z odbiciem w lustrze: nos w nos, ręka w rękę. Kołyszymy się razem z dzieckiem w prawo, w lewo. Obrysowujemy lustrzane odbicie dziecka pastą do zębów, mazakami wodnymi. Przesuwamy przed oczami dziecka włókna światłowodowe. Oplatamy dziecko włóknami, przesuwamy je po wewnętrznej części dłoni. Nakładamy większą ilość wiązek na plecy, brzuch. Podczas

ćwiczenia nazywamy poszczególne części ciała, które dotykamy. Próbujemy wspólnie z dzieckiem dmuchać na włókna światłowodowe.

Obserwacja obrazów rzucanych na ścianę – obserwacja poruszających się po ścianie obrazów, dotykane wzorów, wyodrębnianie elementu z całości, opisywanie obrazka, tworzenie krótkiego opowiadania.

ANEKS

Przykładowy plan pracy (w dzienniku)

- 1. Rozwijanie świadomości własnego ciała** - skupianie uwagi dziecka na własnym odbiciu lustrzanym, kształcenie świadomości własnego „ja” i odrębności od otoczenia, koncentrowanie uwagi na innych osobach- ich odbiciu lustrzanym, doskonalenie świadomości poszczególnych części ciała podczas dotykania, masowania, zabaw paluszkowych - poznawanie schematu ciała ludzkiego
- 2. Poznawanie ciała przez dotyk** – dotykanie materiałów o różnej strukturze i fakturze (np. ścieżka czuciowa), manipulowanie różnymi przedmiotami (np. klocki), masaże (np. zabawy w materiałach sypkich), odczuwanie wibracji (dotykanie kolumny wodnej), odczuwanie ciepła (dotykanie końcówek światłowodów), powiewu wiatru wytwarzanego przez specjalne urządzenie, odczuwanie drgań kolumny wodnej.
- 3. Rozwijanie zmysłu równowagi** przez ćwiczenia na materacach. Odczuwanie własnego ciała w czasie stymulacji na łóżku wodnym (dodatkowe efekty – wibracje, fale, ciepło), łączenie z elementami do obserwacji i manipulacji (sznury, lustro, zabawki..).
- 4. Stymulacja zmysłu wzroku** - obserwacja: w lustrze własnego ciała (opleczonego włóknami światłowodów), kolumny wodnej (kolor i ruch wody), obrazów z projektora, palącego się ognia – lampy, wodospadu światłowodowego. Naśladowanie ruchu nauczyciela-

terapeuty. Obserwacja różnego rodzaju efektów świetlnych.
Obserwacja przedmiotów w świetle lampy UV.

5. Stymulacja słuchowa - słuchanie muzyki relaksacyjnej i z nagranych odgłosami przyrody (szum morza, wiatru, lasu, śpiew ptaków, itp.), słuchanie nasilających się odgłosów (łączenie z obrazem, zapachem), gra na instrumentach, rozpoznawanie dźwięków (np. wydawanych przez instrumenty czy przedmioty), reagowanie ruchem na umówione sygnały, pobudzanie lub wyciszanie muzyką. Wsłuchiwanie się w odgłosy kolumny wodnej itp.

6. Aromaterapia (oddziaływanie na zmysł węchu) – masaż (elementy), inhalacje i wdychanie. Pobudzanie, orzeźwianie, uspokajanie, odświeżanie zapachami emitowanymi przez emiter zapachowy lub palące się świece. Wykorzystanie naturalnych zapachów do stymulacji (wąchanie herbat zapachowych, liści, kwiatów itp.)

7. Integracja zmysłów poprzez prowadzenie ćwiczeń w sposób sprzyjający łączeniu różnorodnych bodźców zmysłowych.

Indywidualny program dla ucznia głęboko upośledzonego umysłowo (przykład):

STYMULACJA POLISENSORYCZNA ZRW	
Cele szczegółowe	Sposób realizacji
1. Kształtowanie podstaw wiedzy na temat otaczającego świata i najbliższego otoczenia.	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie orientacji przestrzennej (prawo – lewo, góra – dół, przód – tył) poprzez zabawy na łóżku wodnym.
	<ul style="list-style-type: none"> • stymulacja dotykowa z różnymi tworzywami, ścieżki czuciowe, odbiór wibracji przy kolumnie wodnej, zabawy z klockami edukacyjnymi i materiałami sypkimi.
2. Kształtowanie i rozwijanie świadomości odczuwania własnego ciała.	<ul style="list-style-type: none"> • Wskazywanie i nazywanie części ciała, określanie funkcji, jakie pełnią dla sprawnego funkcjonowania organizmu jako całości.
	<ul style="list-style-type: none"> • ćwiczenia relaksacyjne i usprawniające poszczególne części ciała z wykorzystaniem łóżka wodnego.
	<ul style="list-style-type: none"> • zabawy kształtujące orientację w schemacie własnego ciała (analiza i synteza) z wykorzystaniem światłowodów.
3. Ćwiczenia usprawniające funkcje zmysłów (wzrok, dotyk, słuch, węch, smak).	<ul style="list-style-type: none"> • dotykanie przedmiotów o różnej fakturze i temperaturze
	<ul style="list-style-type: none"> • trening słuchowy, (nasłuchiwanie, rozróżnianie i lokalizowanie źródła dźwięku), stymulacja słuchowa przy użyciu kolumny wodnej, elementy muzykoterapii, trening słuchowy
	<ul style="list-style-type: none"> • podążanie wzrokiem za przedmiotem (w linii poziomej i pionowej oraz po skosie), stymulacja zmysłu wzroku z wykorzystaniem światłowodów, luster, kolumny wodnej, projektora „Solar”, świetlnej tablicy interaktywnej, oraz przedmiotów fluorescencyjnych.
	<ul style="list-style-type: none"> • wąchanie i rozróżnianie zapachów przy użyciu aromatyzera, elementy aromaterapii: inhalacja aromaterapeutyczne i masaże aromaterapeutyczne.

Indywidualny program dla ucznia umiarkowanie lub znacznie upośledzonego umysłowo – I etap (przykład):

Imię i Nazwisko ucznia _____

Etap edukacyjny _____

Zmysły	Cele szczegółowe	Osiągnięcia w roku szkolnym.....		Uwagi
		sem. I	sem. II	
Równowaga	wskazywanie i nazywanie części ciała, określanie funkcji, jakie pełnią dla sprawnego funkcjonowania organizmu jako całości			
	rozwijanie orientacji przestrzennej (prawo – lewo, góra – dół, przód – tył)			
Dotyk	dotykanie przedmiotów o różnej fakturze i temperaturze			
	poprawa precyzyjności ruchowej			
Wzrok	podążanie wzrokiem za przedmiotem (w linii poziomej i pionowej oraz po skosie)			
	rozwijanie analizy i syntezy wzrokowej			
Słuch	trening słuchowy, (nasłuchiwanie, rozróżnianie i lokalizowanie źródła dźwięku)			
	reagowanie na różne bodźce słuchowe, doświadczanie pojęć cicho-głośno			
Węch	wąchanie i rozróżnianie zapachów przy użyciu aromatyzera, elementy aromaterapii: inhalacja aromatrapeutyczne i masaż aromaterapeutyczny			
Relaksacja czynna	odczuwanie przyjemności z relaksu i odpoczynku, wywołanie uczucia zadowolenia, spokoju, bezpieczeństwa			

Indywidualny program dla ucznia umiarkowanie lub znacznie upośledzonego umysłowo – kolejne etapy (przykład):

Imię i Nazwisko _____

Etap edukacyjny _____

Zmysły	Cele szczegółowe	Osiągnięcia						Uwagi
		I sem.	II sem.	I sem.	II sem.	I sem.	II sem.	
Równowaga	- rozwijanie orientacji w schemacie własnego ciała - rozwijanie orientacji w przestrzeni - poprawienie koncentracji uwagi - wzbogacenie aktywności							
Dotyk	- gromadzenie nowych doświadczeń i rozwijanie zdolności postrzegania - poprawa precyzyjności ruchowej, wzmocnienie palców - rozwój aktywności ruchowej							
Wzrok	- rozwijanie spostrzegawczości wzrokowej - rozwijanie pamięci wzrokowej - rozwijanie analizy i syntezy wzrokowej							
Słuch	- usprawnianie koncentracji na bodźcach słuchowych - usprawnianie umiejętności różnicowania dźwięków otoczenia i mowy - rozwijanie pamięci słuchowej - rozwijanie koordynacji słuchowo -ruchowej i słuchowo-wzrokowej - reagowanie na różne bodźce słuchowe, doświadczanie pojęć							

	cicho-głośno							
Węch	<ul style="list-style-type: none"> - gromadzenie doświadczeń węchowych - nauka lokalizacji zapachu - rozwijanie pamięci zapachowej - kojarzenie zapachu z sytuacjami 							
Relaksacja czynna	<ul style="list-style-type: none"> - odczuwanie przyjemności z relaksu i odpoczynku - wywołanie uczucia zadowolenia, spokoju, bezpieczeństwa - pobudzenie umysłu do większej aktywności 							